

ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտաշխատող

ԼԻԱՆԱ ԱԶԱՏՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտաշխատող

ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Գիտատեխնիկական առաջընթացի ապահովումը հանրապետության ագրոպարենային ոլորտում պահանջում է ստեղծել գիտության, արտադրության փոխհարաբերությունների կարգավորման և կառավարման այնպիսի համակարգ, որը զգալիորեն նպաստելու է շուկայական հարաբերությունների զարգացման գործընթացին:

Գյուղատնտեսության համակարգում արդյունավետ կառավարումը կարելի է ապահովել տնտեսավարման գիտական այնպիսի սկզբունքների հիման վրա, որոնք պայմանավորված են շուկայական հարաբերությունների զարգացմամբ և համապատասխանում են կառավարման արդի խնդիրներին ու էությանը:

Տեղական ինքնակառավարման համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում ներդրվել է 1996 թվականին և շուրջ տասնհինգ տարվա պատմություն ունեցող համակարգը դեռևս կատարելագործման և զարգացման կարիք ունի: Առկա բազմաթիվ հիմնախնդիրների կողքին կարելի է նշել նաև տեղական ինքնակառավարմանը քաղաքացիների մասնակցության անկատարությունը, ինչը պայմանավորված է տարբեր պատճառներով՝ ՀՀ ոչ լիակատար լինելով, օրենսդրության բացերով, ավանդույթների և համապատասխան մեխանիզմների բացակայությամբ:

Տեղական ինքնակառավարման համակարգի ձևավորումը մեծապես նպաստում է հասարակության մեջ ժողովրդավարական գործընթացների զարգացմանը, որի կարևոր բաղադրիչներից է քաղաքացիների մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը: Հայաստանում միայն վերջին տարիներին են սկսել այդ ուղղությամբ աշխատանքների կատարման գործընթացը, որի իրականացման համար անհրաժեշտ է լայնորեն ներկայացնել տեղական ինքնակառավարմանը քաղաքացիների մասնակցության հարցերը, ցույց տալ կիրառման մեխանիզմները գործնականում, դրական ու բացասական կողմերը:

Այս բոլորն իրենց էությամբ կարևոր նշանակություն ունեն տեղական մակարդակում ժողովրդավարության զարգացման համար, քանի որ հանրային մասնակցությունը դյուրացնում է հասարակության կողմից պետական քաղաքականության ընկալումը, հանրային ծառայությունները դարձնում է արդյունավետ, ամրապնդում է պետության, այդ թվում նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինների և քաղաքացիների հարաբերությունները, խրախուսում է հասարակության մեջ քաղաքացիների ակտիվ մասնակցությունը: Այս տարրերը միասին ապահովում են առավել ամուր և հզոր ժողովրդավարություն և նպաստում քաղաքացիական հասարակության ձևավորմանը:

Քաղաքացիների մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը, հանդիսանում է տեղական ինքնակառավարման համակարգի կարևոր բաղադրիչներից մեկը: Առանց տեղական ինքնակառավարման համակարգի բավարար զարգացման, առանց տեղական մակարդակում որոշումների կայացման, քաղաքացիների մասնակցության բավարար մակարդակի ապահովում որոշակի դժվարություններ են առաջ բերում ժողովրդավարության հաստատման և կարգավորման հարցերում:

Համեմատության առումով ներկայացնենք այն իրողությունը, որ արևմտյան երկրներում քաղաքացիների մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը, համարվում է որպես ընդհանուր

հասարակության և տեղական ժողովրդավարության անբաժանելի մասը: Ժողովրդավարությունը լայն հասկացություն է, որը հնարավոր չէ պատկերացնել առանց հասարակական գործընթացներին այն մարդկանց ներգրավվածության, որոնք հանդիսանում են հանրային որոշումների և ծրագրերի հիմնական շահառուները:

Հանրային կառավարման հիմնական և կարևոր մասնակիցները դրանք այն քաղաքացիների խմբերն են, որոնք կարող են լինել ինչպես հասարակական կազմակերպություններ, ունենալով որոշակի առաքելություններ և նպատակներ, այնպես էլ ուղղակի ձևավորված մարդկանց խմբեր՝ իրենց կոնկրետ շահերով: Այս իմաստով անհրաժեշտ է, որ մինչև տեղական ինքնակառավարման մարմինների և քաղաքացիների խմբերի միջև քննարկումների անցկացումն ու համագործակցության ձևավորումը, անհրաժեշտ է, որպեսզի հստակեցված լինեն այդ խմբերը և սահմանված պահանջները:

Հարկ ենք համարում նշել, որ տեղական ինքնակառավարման քաղաքացիների մասնակցությունը կարող է տեղի ունենալ «Տեղական ինքնակառավարման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով դրանց գործունեության հետևյալ բնագավառներում՝

- քաղաքացիների և տնտեսավարող սուբյեկտների իրավունքների պաշտպանություն,
- ֆինանսներ,
- հասարակական կարգի պահպանություն,
- պաշտպանության կազմակերպում,
- քաղաքաշինություն և կոմունալ տնտեսություն,
- հողօգտագործում,
- տրանսպորտ,
- առևտուր և ծառայություններ,
- կրթություն, մշակույթ և երիտասարդության հետ տարվող աշխատանքներ,
- առողջապահություն, ֆիզիկական կուլտուրա և սպորտ,
- աշխատանք և սոցիալական ծառայություն,
- գյուղատնտեսություն,
- բնություն և շրջակա միջավայրի պահպանություն:

Կառավարման ապակենտրոնացված համակարգում գործում է հետևյալ մոտեցումը. համայնքի յուրաքանչյուր բնակիչ իր համայնքի տերն է, համայնքնային խնդիրների արդյունավետ լուծման ամենաշահագրգիռ անձը և, բնականաբար, նա էլ պետք է մասնակցի համայնքի կառավարման ու զարգացման գործընթացին՝ իր մասնակցությունը բերելով համայնքային խնդիրների լուծմանը:

Քաղաքացիների մասնակցությունը կարող է լինել՝

- **ակտիվ**, երբ քաղաքացիները ուղղակիորեն մասնակցում են ՏԻՄ-երի աշխատանքներին՝ ազդեցություն ունենալով հանրային որոշումների վրա,
- **պասիվ**, երբ քաղաքացիները պարզապես հաճախում են հանրային հանդիպումներին՝ ՏԻՄ-երի նոր ծրագրերի վերաբերյալ տեղեկատվություն, կամ մասնակցում են միայն ընտրությունների:

Ընդհանրապես, քաղաքացիներին, ըստ իրենց մասնակցության աստիճանի, լինում են ակտիվ կամ պասիվ: Քաղաքացիների մասնակցային գործողությունները կամավոր գործընթաց են, մասնակցության չափը կախված է և՛ ձևավորված տեղի մշակույթից, և՛ անձի խառնվածքից, և՛ առկա պայմաններից, և՛ իրավիճակից: Քաղաքացիների ակտիվության խրախուսման և նրանց մասնակցային գործողությունների մղման հարցում մեծ դեր ունեն ՏԻՄ-երը: Քաղաքացիների մասնակցությունը հասարակական-քաղաքական կյանքում ստեղծում է նաև ինքնարտահայտման նոր ուղիներ ու հնարավորություններ:

Քաղաքացիների մասնակցությունը տեղական ինքնակառավարմանը բազմաթիվ դրական ակնկալիքներ է բերում: Այն տեղական իշխանություններին հնարավորություն է տալիս ընդունել ավելի կշռադատված որոշումներ՝ առավել հանգամանալից ուսումնասիրելով հանրության կողմից բարձրացված հիմնահարցերը: Տեղական իշխանությունների կողմից մշակված նախագծերն ու ընդունված որոշումներն ավելի իրատեսական են դառնում հանրության համար, երբ նրանք մասնակից են լինում դրանց նախապատրաստմանը: Ավելին, մասնակցային հնարավորությունները շահագրգռում են մարդկանց և ակտիվ խմբերին՝ էլ ավելի խորությամբ ներգրավվելու համայնքային

գործընթացներին՝ ստանձնելով պատասխանատվություն ու հաշվետվողականություն տեղական իշխանությունների հետ: Հանրության տեսանկյունից, քաղաքացիների ներգրավումը որոշումների կայացման գործընթացի վաղ շրջանում օգնում է ավելի լավ հասկանալու խնդիրները կամ ծրագրերը, հնարավորինս խուսափելու բախումներից և գալու ընդհանուր համաձայնության: Դա հատկապես վերաբերում է այն որոշումներին, որոնք ուղղակի ազդեցություն ունեն քաղաքացիների վրա: Նախապես ներգրավելով նոր քաղաքականությունների և ծրագրերի մշակման աշխատանքներում՝ կարելի է երաշխավորել, որ նրանց բարձրացրած հարցերը լսելի են եղել և տեսակետները հաշվի առնվել՝ և դրանով ավելի լավ պաշտպանելով հանրային ընդհանուր շահերը: Ընդհանուր առմամբ, քաղաքացիների ներգրավումը որոշումների կայացման գործընթացում տեղական իշխանություններին դարձնում է ավելի բաց, թափանցիկ և հասանելի:

Քաղաքացիների մասնակցության ձևի ընտրության ռազմավարությունը կախված է նրանից, թե քաղաքացիների ներգրավմամբ տեղական ինքնակառավարման մարմինները ի՞նչ նպատակներ են հետապնդում: Դրանց թվին են դասված՝

- տեղեկացնել քաղաքացիներին տեղական իշխանությունների նոր նախաձեռնությունների մասին և ապահովել նրանց մշտական տեղեկացվածությունը ՏԻՄ-երի գործողությունների վերաբերյալ,
- խորհրդակցել քաղաքացիների հետ, որպեսզի պարզվի նրանց կարծիքը տեղական իշխանությունների նոր նախաձեռնությունների վերաբերյալ՝ նրանց մասնակից դարձնելով որոշումների կայացման գործընթացին,
- ձեռք բերել քաղաքացիներից տեղեկատվություն, որպեսզի ընդլայնվի տեղեկատվության աղբյուրների շրջանակը,
- ներգրավել քաղաքացիներին համայնքի պլանավորման գործընթացում, որպեսզի նրանք մասնակցեն համայնքի հետագա ռազմավարությունների և զարգացման ծրագրերի մշակմանը,
- ապահովել քաղաքացիների հետ հետադարձ կապ, որպեսզի պարզվի տեղական իշխանությունների նախաձեռնությունների ազդեցությունը քաղաքացիների վրա և ճշտվեն հետագա գործողությունները,
- ներգրավել քաղաքացիներին որոշումներ կայացնելու գործընթացում՝ ապահովելով նրանց ուղղակի մասնակցությունը խորհուրդներում, խորհրդատվական հանձնաժողովներում կամ աշխատանքային խմբերում:

Խորհրդատվական հանձնաժողովը քաղաքացիների որոշակի խումբ է, որի նպատակն է ՏԻՄ-երին խորհրդատվություն տրամադրել համայնքի որոշակի խնդրի լուծման ուղիների բարելավման վերաբերյալ: Եթե քննարկված նախորդ միջոցները իրազեկման կամ երկխոսության մղող միջոցներ էին, ապա սա կոնկրետ գործողությունների մղող միջոց է, և քաղաքացիների մասնակցությունը որոշումների կայացման գործընթացում հասնում է առավելագույնի:

Խորհրդատվական հանձնաժողովն ստեղծվում է համայնքի ավագանու կամ համայնքի ղեկավարի որոշմամբ կամ կարգադրությամբ, և որի կազմում ընդգրկվում են ակտիվ քաղաքացիներ, փորձագետներ, համայնքի հասարակական և մասնավոր հատվածների շահագրգիռ կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ՝ ըստ նրանց փորձագիտական կարողությունների և հեղինակության: Հաստատվում է այդ հանձնաժողովի նախագահը, քարտուղարը և գործունեության ժամանակացույցը: ՏԻՄ-երի կողմից առաջադրված քննարկման ենթակա խնդիրների լուծման ուղիների վերաբերյալ վերջիններիս պարբերաբար ներկայացվում են եզրակացություններ ու առաջարկություններ: Խորհրդատվական հանձնաժողովը ժամանակավոր բնույթ է կրում և ՏԻՄ-երի կողմից սահմանված առաջադրանքները կատարելուց հետո դադարեցնում է իր գործունեությունը:

Աշխատանքային խումբը ստեղծվում է կոնկրետ հիմնախնդրի վրա աշխատելու համար:

Քաղաքացիների կողմից տեղական ինքնակառավարման մասնակցությանը նպաստում են տեղեկատվական տեխնոլոգիաները: Մինչև վերջին ժամանակներս տեղական իշխանությունների և քաղաքացիների ավանդական հաղորդակցությունը եղել է միակողմանի և հիմնված ՁԼՄ-ների վրա (թերթ, ռադիո և հեռուստատեսություն)՝ քաղաքացիներին տեղյակ պահելով տեղական ինքնակառավարման հետ կապված որոշակի հիմնախնդիրներին: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներկայիս ձեռքբերումները հեռահաղորդակցման նոր հնարավորություններ են ապահովում:

Քանի որ տեղեկատվության համար համացանցն ավելի ու ավելի է կիրառելի դառնում, տեղական իշխանությունները կարող են զգալի միջոցներ խնայել աշխատակազմի ժամանակի և թղթի տնտեսման առումով:

ՏԻՄ-երը համայնքային գործընթացներում քաղաքացիների մասնակցությունը ընդլայնելու նպատակով կարող են կիրառել բարձր տեխնոլոգիաներ (մալուխային հեռուստատեսություն, համացանց և այլն):

Դրա իրականացման տարածված ձևերն են.

ա) Տեղեկատվության տարածում մալուխային հեռուստատեսությամբ, այդ թվում՝

հայտարարություններ, տեղեկատվություն տարբեր միջոցառումների վերաբերյալ, համայնքի ավագանու նիստերի ուղիղ հեռարձակում կամ տեսագրության ցուցադրում, հեռուստատեսային ծրագրեր, որոնք պարունակում են ՏԻՄ-երի գործունեության վերաբերյալ մեկնաբանություններ և վերլուծություններ, հարցազրույցներ ՏԻՄ-երի ու քաղաքացիների հետ և այլն:

բ) Համայնքի վեբ կայք, ըստ որի համայնքը կարող է ստեղծել իր պաշտոնական վեբ կայքը, որի միջոցով, ՏԻՄ-երը կարող են բազմաբնույթ տեղեկատվություն տրամադրել, քաղաքացիներին իրենց գործունեության մասին, հասանելի դարձնել նրանց համար համայնքային կարևոր փաստաթղթերը առանց այցելելու քաղաքապետարան, գյուղապետարան, ինչպես նաև հասանելի դարձնել նաև մշակութային միջոցառումների ժամանակացույցը և յուրօրինակ կապով գովազդել համայնքը՝ գործարար շրջանակների ներդրումների կամ գրոսաշրջիկների ներգրավման նպատակով: Ժամանակակից ինտերնետային կայքերը, բացի տեղեկատվության աղբյուր լինելուց, հետադարձ կապի լավ միջոց են: Շատ կայքեր հնարավորություն են տալիս այցելումներին՝ առցանց ռեժիմով շփվելու իշխանության ներկայացուցիչների հետ, նրանց հարցեր ուղղելու, մասնակցելու հարցումներին: Կայքը կարող է ունենալ ինտերակտիվ գործիքներ՝ ֆորումներ, բլոգներ, որտեղ կարող են քննարկվել համայնքային նշանակության տարբեր հարցեր: Վեբ կայքի միջոցով կարող է ապահովվել բնակիչների հետ հետադարձ կապը:

գ) Էլեկտրոնային հաղորդակցություն քաղաքացիների հետ. Էլեկտրոնային մամակի միջոցով, որպես այլընտրանքային տարբերակ, քաղաքացիները կարող են ՏԻՄ-երից տեղեկանալ համայնքային ծառայությունների մատուցման հետ կապված հիմնախնդիրների մասին, ներկայացնել տարատեսակ դիմումներ և բողոքներ: Եվ հակառակը՝ ՏԻՄ-երն ունենալով բնակիչների էլ. փոստերի հասցեները, կարող են դրանք օգտագործել որպես տեղեկատվության տրամադրման այլընտրանքային և քիչ ծախսատար տարբերակ: Քաղաքացիները կարող են տեղեկացվել նախատեսվող միջոցառումների ժամկետներին, ստանալ ՏԻՄ-երի կողմից մշակված համայնքային նշանակության տարբեր տեղեկաթերթեր և այլն:

դ) Սոցիալական ցանցեր. Ինտերնետի ընձեռած հնարավորություններից է, երբ մարդիկ, գրանցվելով որևէ ցանցում և ձևավորելով խմբեր՝ ըստ հետաքրքրությունների, քննարկում են որևէ հրատապ հիմնախնդիր, պայմանավորվում համատեղ քայլերի մասին: Սոցիալական ցանցերը հնարավորություն են տալիս ազատորեն արտահայտել տարբեր տեսակետներ, կազմակերպել ակցիաներ ու համատեղ գործողություններ: Եթե ինտերնետը հասանելի է, ապա լրացուցիչ դրամական միջոցներ չի պահանջվում:

Գիտատեխնիկական առաջընթացի կարևոր նախապայմաններից է նաև տեղական ինքնակառավարմանը քաղաքացիների մասնակցությունը:

Գյուղացիական տնտեսությունների ինքնակառավարումը նշանակում է դրանց գործունեության անմիջական վարում, տվյալ տնտեսության անդամների և նրանց կողմից ընտրված ղեկավարի կողմից:

Այսպիսով, քաղաքացիների մասնակցությունն օգնում է որոշումների կայացմանը, համայնքում բարելավում է հանրային փոխըմբռնումը, համագործակցությունը և գնահատումն այն ամենը, ինչ անում են տեղական իշխանությունները, կրճատում է բախումները, աջակցություն է ապահովում նոր ծրագրերի իրականացման համար, նպաստում է բնակչության մոտ առաջացված խնդիրների ու տեսակետների նկատմամբ հոգատար վերաբերմունքի ձևավորմանը և բաց ու թափանցիկ տեղական ինքնակառավարմանը: Քաղաքացիական ներգրավվածությունը հասարակության մեջ փոփոխութ-

յունների գործընթաց է, որը ենթադրում է, որ ավանդական շահագրգիռ կողմերի հետ մեկտեղ գործընթացներին սկսում են մասնակցել այլ կողմեր և՛ այդ թվում՝ քաղաքացիներ և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ:

Шушаник Костянян, Лиана Азатян

**Участие граждан в регулировании путей
и основных вопросов местного самоуправления**

Аннотация

В статье изучаются вопросы совершенствования системы местного самоуправления, в частности, включения граждан общины в принятых решениях.

Участие граждан в самоуправлениях улучшает осуществление новых программ открыто и прозрачно в решениях местного самоуправления.

Shushanik Kostanyan, Liana Azatyan

Issues on Participation of Community Residents in the Decision Making processes of Local Self-Government Bodies and Regulation Approaches

Abstract

The article presents approaches to the improvement of the local-self-government system, mainly participation of the local community residents in the decision-making process. Participation of residents will improve the implementation process of new programs undertaken; will increase transparency.

ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՍՏԱՆՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտաշխատող*

ՌՈՒԶԱՆՆԱ ԱԼՈՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի գիտաշխատող*

ՀՀ ԳՅՈՒՂԱՅԻՆ ԿԱԿԱՆՈՒՄԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ՎԱՐԵԼԱՀՈՂԵՐԻ ՆՊԱՏԱԿԱՅԻՆ ԶՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ԲԱՅԱՀԱՅՏՄԱՆ ՈՒՍՈՒՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԼՈՒԾՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Գյուղատնտեսությունը Հայաստանում հողային ռեսուրսների հիմնական «սպառողն» է, և միայն վարելահողերը զբաղեցնում են հանրապետության գյուղնշանակության հողերի մոտ 21,3%-ը:

Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսական հողատեսքերի օգտագործման առումով առավել կարևորվում է վարելահողերի արդյունավետ օգտագործման հիմնախնդիրը: Ցանքատարածությունների և առկա վարելահողերի տարածքների համադրումը ցույց է տալիս, որ վարելահողերի զգալի մասը նպատակային չի օգտագործվում, որը հանրապետության գյուղատնտեսության ռեսուրսային ներուժի օգտագործման առավել ընդգծված հիմնախնդիրներից է: Այդ են վկայում 2007-2010թթ. հանրապետության վարելահողերի օգտագործման վիճակը բնութագրող տվյալները (տե՛ս աղյուսակ 1-ում):

Աղյուսակ 1

ՀՀ վարելահողերի օգտագործման մակարդակը 2007-2010թթ. տվյալներով

Տարիները	Վարելահողերի տարածքն ըստ ՀՀ հողային հաշվեկշռի, հա	Օգտագործվող վարելահողերի տարածությունը, հա	Նպատակային չօգտագործվող վարելահողերի տարածքը, հա	Վարելահողերի օգտագործման մակարդակը, %
----------	---	--	--	---------------------------------------